

Dikningsföretag

Under hösten 2017 har många av oss i Röstånga lagt märke till att det funnits mera vatten än vanligt. De vägar och stigar som tidigare varit bekväma att vandra, kräver numera oräntliga skodon, vissa vattendrag är ständigt översvämmade och nya "sjöar" hindrar promenaderna. En och annan uppmärksam bilist har kunnat se en alldeles ny bäck bryta sig igenom jordvallen vid basaltkuppen i Rallate strax efter avtagsvägen mot Allarp. Lilla Bäljaneå hörs tydligt i byn och den som betraktar bäcken ser, att det finns mycket vatten som rinner snabbt. SMHI varnar för högt vattenstånd på sydsvenska höglandet och kommunerna på Skånes sydkust funderar på följderna av beviljande byggnadslov vid Östersjöns stränder. Överallt i världen syns spår av intensiva nederbörds mängder varvade med ovanlig torra.

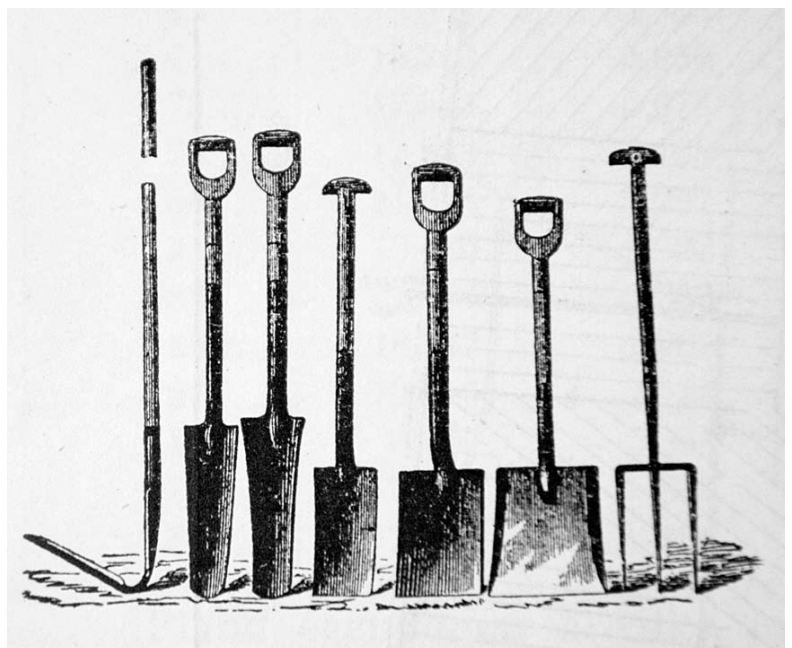
En del av det nya nederbörds mönstret beror säkerligen på långvarig, mänsklig aktivitet, förmodligen har vi också blivit känsligare för förändringar trots att det direkta beroendet av t.ex. skördeutfallet är mindre för allt fler. Mängden vatten är konstant i, på och runt jordklotet, hur mycket vatten som finns i glaciärer, bundet av permafrost eller i atmosfären, bestämmer hur flödet blir i åar och andra vattendrag. I viss mån kan människor påverka processen, i alla fall i sin närmiljö.

Om vi återvänder till Röstånga och betraktar vår allra närmaste omgivning, ser vi, att utanför tätbebyggt område finns det både åkermark, ängsmark och skogsmark. I genomsnitt är avrinningen hälften av årsnederbörden, 2500 kbm/ha, resterande hälft avdunstar. Den åkermarken, som inte släpper igenom vattnet, är dikad, här har den varit täckdikad i snart 200 år. Det finns en anteckning i 1855 års kronofogdeberättelser (rapporter till landshövdingen i varje län) om bidrag till socknarna i de skånska länen för täckdikningens genomförande. Bidragen är redovisade sockenvis, men bönderna i Röstånga socken finns blir utan bidrag, eftersom de redan täckdikade sina åkrar. Det är underhållande att spekulera i orsaker till denna framsynthet. Först och främst ägde bönderna sin jord och kunde själva bestämma, topografin är sådan att vatten på leriga, ogenomsläppliga åkrar, lätt samlas i svackor nära vattendrag. Det har varit självklart att bana väg för vattensamlingar till bäckar eller diken.

Det fanns sten och ris att använda för de underjordiska bäckarna, d.v.s. täckta diken, sten användes på åkerjord med hög lerhalt, enris var bättre på jordar med mera torv i. Lägg märke till att nyttan var dubbel: om man fyllde en bäckfåra eller ett dike med sten från åkern eller nerhuggna enebuskar från fäladsmark blev man av med oönskade produkter. Ett lager jord lades överst och man hade ett täckdike utan att behöva köpa något. När järnvägen kom kunde man beställa tegelrör från Klippans eller köpa direkt hos "hanssarna"

Fördelarna med täckdikning var tydliga, särskilt när nya brukningsmetoder, nya redskap (förbättrade plogar, hästräfsor) togs i bruk i samband med den ökande befolkningen och därav följande behov av odlingsbar jord under 1800-talet. Vattnet från dessa täckdiken leddes ut i större diken som mynnade i Lilla Bäljaneå, vidare till Rönneå och ut i havet om inga hinder fanns.

På kartor som visar vår socken under 1800-talet (och tidigare) rinner Bäljaneå i kringelkrokar från källorna i Ask genom Röstånga by och ännu kringligare mellan Härsnäs och Kolema byars marker mot Forestad. Under början av 1800-talet fanns ett flertal kvarnar längs ån, säkert dels mindre skvaltkvarnar och större, mera permanent använda, kvarnar. Om det skall vara mödan värt att bygga en riktig kvarn, måste vattenflödet vara betydande, i alla fall periodvis, och det låter namnet på vår

Täckdikningsredskap av äldre tid

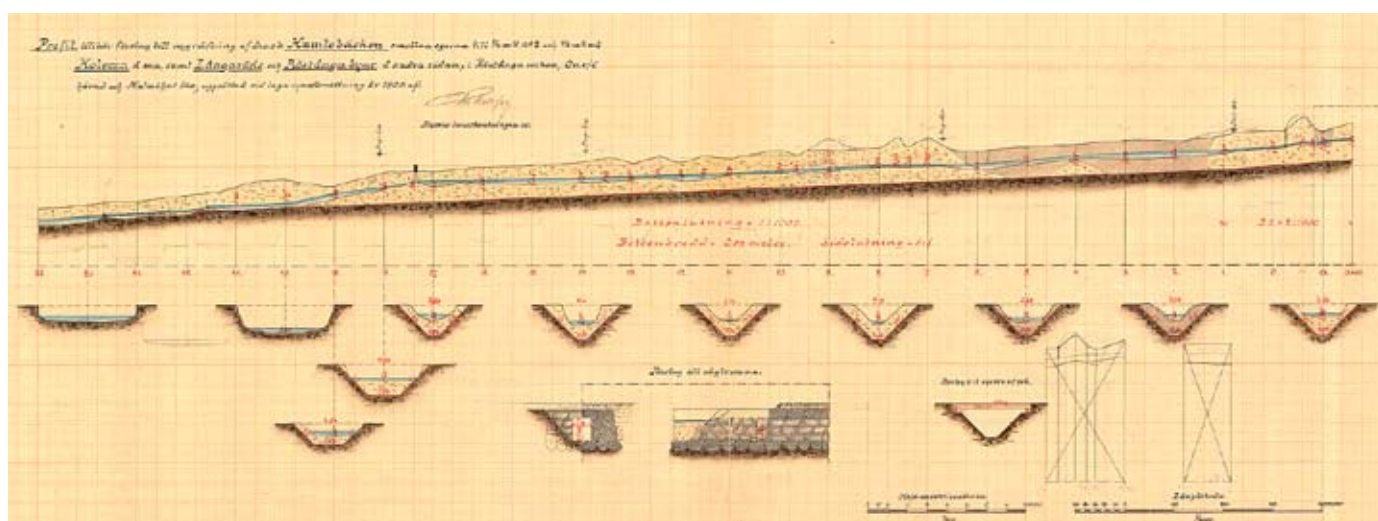
å oss veta. Bäljaneå betyder ån som bälgar dvs. har en föränderlig mängd vatten.

Avrinningsområdet beräknades 2002 till 50 kvadratkilometer och maximalt vattenflöde uppmättes i februari till 2,7 kubikmeter per sekund medan lägsta siffra under sommaren var 0,1 kubikmeter per sekund (se Bo Liljas artikel *Kraften i vattnet.*) Ån kommer efterhand att rätas ut, dämmas upp, läggas i kulvertar, stensätts och på alla vis påverkas av de kringboendes behov. Ett tydligt exempel är Midgårdsskolans bollspelsplan vid Nedangårdsvägen, under gruset går Kyrkbäcken i kulvert genom Röstånga gamla bys allra äldsta åkrar. Under senare delen av 1800-talet rätades ån vid Kolema och eftersom man samtidigt fördjupade ån, kunde tidigare blöta betesmarker (Slabbeltorna i folkmun) omvandlas till mycket bördig åkermark. För att fortsatt kunna bruka denna mark måste avlagringar från bäckens botten grävas bort, kanske årligen. Ett omfattande och kostsamt arbete utfördes efter andra världskriget när Lilla Bäljaneå rätades, rensades och fördjupades. Efterfrågan på jordbruksprodukter var större än någonsin tidigare i efterkrigstidens Europa, liksom i Sverige. Samtidigt växte Röstånga samhälle och producerade allt större mängd avloppsvatten som delvis behandlades i det nya reningsverket. Vattnet därifrån släpptes ut i Bäljaneå och det ledde till så kraftig sedimentation att Svalövs kommun i ett domstolsutslag ålades att stå för 40% av kostnaderna för att rensa ån.

Landskapslagarna visar att behovet att reglera vatten och därigenom inkräkta på annans mark är lika gammalt som jordbruket. Under 1600-talet kommer kungliga husesynsförordningar och 1889 stiftas "lag om dikning och annan avledning av vatten" Denna lag beskriver noggrant

rättigheter och skyldigheter i samband med de arbeten som kom att kallas dikningsföretag. När ett sådant skulle bildas, trädde länsstyrelsen via lantbruksnämnden in och skickade en lantbruksingenjör till området. Denne upprättade en avvägningsskarta som visade vilka områden vid vattendraget som låg upp till 1,20 m. över brytningspunkten. Dessa områden ansågs dra nytta av dikningsföretagets verksamhet. Dikningsföretaget var en samfällighet, medlemmarna var berörda fastigheter. En avvägningsskarta gjordes för Humlebäcken, Röstånga socken, i början av 1900-talet och "Humlebäckens dikningsföretag" är från 1926. Av protokoll fört vid sammanträde, regelrätt utlyst i kyrkan i samband med högmässa. den 15 augusti 1959 framgår att: "betesdjur varit vållande till skador och uppdämning i det öppna avloppet och begärdes åtgärder till förhindrande av detta." §8 i samma protokoll hänvisar till en utdebiteringslängd för underhållsarbeten. Längden visar den procent av kostnaderna som faller på respektive fastighet, t.ex. 4,53% för Röstånga (gamla) idrottsplats. Representanter för Humlebäckens dikningsföretag träffades 2018-03-08 för att diskutera nödvändigt underhållsarbete.

Betalningsskyldigheten följer alltid fastigheten, ovilja eller oförmåga att erlägga avgiften leder till betalningsföreläggande och eventuellt vite utdömt av domstol. Med andra ord, alla fastighetsägare längs ett vattendrag inom dikningsföretaget, öppet eller slutet, är skyldiga att bidra till underhåll och drift. "Anläggnings och underhållsansvar är aldrig tidsbegränsat. Andelstal kan förändras men den så kallade båtnadsmarken är delaktig i samfälligheterna oberoende av ägarskiften och fastighetsförändringar". skriver professor Jan Lundegrén.

Profil, tillhör förslag till nygrävning af den s.k. **Humlebäcken** emellan egorna till 1/4 mtl Nr.22 och 3/8 mtl Nr.3 **Kolema** å ena, samt **Långaröds** och **Röstånga** byar å andra sidan, i Röstånga socken, Onsjö härad och Malmöhus län, upprättad vid laga syneföretning år 1900.

Man kan jämföra med en vägsamfällighet, vem har störst nytta av vägen, den som bor vid "stora" vägen, eller den som bor längst bort, vid vägs ände? Om någon skottar snö på "sin" vägstump, kommer ingen långt, om någon rensar diket på sin egen mark, då lär han få en liten sjö? I dag har många fastigheter på landsbygden omvandlats till sommarställen. Men ägare till såväl jordbruksmark som skogsmark har skyldighet att upprätthålla dikningsföretagets ålägganden och kan bli dömda för försummelse. Problem uppstår bl.a. för dem som försöker köra lant- och skogsbruksmaskiner på vattensjuk mark.

Fördelarna med täckdikning är uppenbara, på slättbygderna har tegel och senare cementrör använts åtminstone sedan 1800-talets senare del. På många ställen startades lokal produktion av rör med enkel teknologi. Den odlade arealen beräknas ha ökat med 10% bara genom täckdikning, vid årtiondena kring förra sekelskiftet. Även avkastningen anses ha ökat genom bl.a. förenklad ogräsbekämpning, detta utöver effektivare användning av maskiner.

Finns det inga negativa effekter av täckdikning? Säkerligen, landskapsbilden blir tråkigare, det finns inget att fästa blicken på för betraktaren. Mångfalden bland flora och fauna påverkas negativt. Inga träd eller buskar längs vattendrag ger skugga eller suger upp vatten och syresätter den närmaste omgivningen. Näringsämnen kan transporteras rakt ut i havet om

man inte medvetet åstadkommer "kvävefallor". Inga rötter från träd och buskar bearbetar och stabiliserar jorden vid vattendragen. Inga multnande löv återför näringsämnen.

Man kan fundera på vad dessa invändningar betyder i det stora hela när alltmera livsmedel importeras från länder, där vi vet att bekämpningsmedel används i växtproduktionen och tillväxthormon och antibiotika ges till djuren i allt större omfattning ju längre söderut i Europa eller längre bort i världen produktionen sker. På något sätt hänger all livsmedelsproduktion ihop med hur människor använder mark, vatten och kraft.

Skogsbruket påverkar också vattenflödet till Lilla Bäljaneå. Den nya bäcken vid Rallate kantas av nedfallna lövträd och längre upp på åsen kan man se många fler vindfällda, gamla lövträd. En björk drar i genomsnitt upp 100 liter vatten per dygn ur jorden och andra lövträd ungefär det samma. Färre träd ger alltså ökad mängd vatten som söker sig till bäckar och åar.

Nästa gång Du går uppe på åsen och blir tvungen att gå en lång omväg för att det har bildats en alldeles ny sjö rakt över stigen, fundera då på, om det kan vara så, att skogsavverkning, avlagringar på bäckarnas botten, eller grenar, löv och skräp, hindrar vattnet från att effektivt ta sig till havet.

Anita Ockborn